

תרפיה באמצעות בעלי חיים

א. החזקת בע"ח טמאים למטרת תרפיה לילדים חריגים
שאלה:

התרפיה באמצעות בעלי חיים מסייעת לילדים בעלי חריגויות לתקשר עם הסביבה ולשפר מיומנויות שונות. מחקרים מראים שתרפיה זו מביאה שיפור לילדים מוגבלים שכלית, רגשית ופיסית, כמו גם לאוטיסטים.
האם תרפיה זו מוזכרת אצל חז"ל?

האם מבחינה הלכתית יש בעיה להשתמש בבעלי חיים טמאים? בדרך כלל משתמשים בחיות פרוותיות, כגון ארנב, אוגר, שרקן וכלב.

תשובה:

איני מכיר מקור לזה אצל חז"ל. אמנם כתוב שמשה רבנו ודוד המלך נבחנו על רעייתם את הצאן, ופיתחו, בדרך של דאגה לבעלי חיים, את ראשית מנהיגותם; אך זה רחוק משאלתך.

על כל פנים, אם זה מועיל – מותר הדבר והוא גם מצוה. אין שום בעיה בשימוש בבעלי חיים טמאים, לא על פי ההלכה, לא על פי רזי התורה וגם לא כחומרא. אבותינו ורבותינו הראשונים רכבו על סוסים, חמורים ופרדים, וכן השתמשו בכלבים לשמירה. אמנם חכמים אסרו לעשות סחורה בבעלי חיים טמאים¹, גזירה שמא יאכל אותם; אבל בחיות טמאות שאין רגילים לאכול, מותר². על פי זה כתב החיד"א שגם מותר לגדל תוכי אף על פי שאינו כשר, כיון שאין רגילים לאוכלו³, והוא הדין לשאר חיות מחמד. אמנם החיה טמאה, אך המובן הוא שאסור לאוכלה והאוכלה נטמא, אך אין איסור להשתמש בה.

רק חסידי חב"ד בהוראת רבם נהגו שלא להכניס לביתם חית מחמד שהיא טמאה, אך שאר עם ישראל מעולם לא הקפידו על כך. בנדון שלנו יש לומר שגם הם יסכימו שאין בכך איסור, שהרי אין זו חית מחמד בעלמא, אלא צורך גמור לבריאותו של הילד והתפתחותו הטובה, ולא גרע מהצורך שהיה קיים להחזיק ולהשתמש בסוס, חמור או כלב.

1. שביעית, פ"ז משנה ג.

2. שו"ע יו"ד קיז.

3. ברכ"י שם אות ב.

ב. דין מוקצה בבעלי חיים המשמשים לטיפול רפואי

שאלה:

בעלי חיים הינם מוקצים מחמת גופם, מאחר ואין להם שימוש שבגופם "דהם בכלל מוקצה כעצים ואבנים דהא לא חזו"⁴. האם גם בעלי חיים המשמשים לריפוי יהיו מוקצים, או שמא משום שיש שימוש בגופם חזו וחזו, ולכן יפקע מהם דין המוקצה?

תשובה:

לגבי בעלי חיים שמשמשים כחיות מחמד, יש ראשונים שסברו שהם מותרים, כגון מהר"ח אור זרוע לגבי עופות מצפצפים⁵, אבל דבריו נדחו על ידי הרא"ש, שקבע שכיון שנתנו חכמים דין מוקצה לבעלי חיים 'לא פלוג רבנן', וכל בעלי החיים – גם הראויים לשחק בהם – הינם מוקצה⁶. וכן כתבו התוספות בשם רבי יוסף שמותר לטלטל אפרוח חי כי ראוי להרגיע תינוק שבוכה, אך הם חלקו עליו⁷. הרי שזו מחלוקת ראשונים, שבה אומנם נדחתה דעת הראשונים המתירים, אך בשעת הדחק כנדון שלנו אפשר לסמוך על דעת יחיד⁸.

יש גם אחרונים שפסקו שאין איסור מוקצה בחית מחמד, ביניהם רבי יעקב חאגיז⁹. גם במנחת שבת הביא דעת כמה אחרונים שפסקו שכלבים קטנים מיוחדים לנשים להשתעשע ולהתחמם בימות החורף אינם מוקצים כיון שהם מיוחדים לכך, וסיים: "ולמעשה ראוי להחמיר"¹⁰. הרי לא סגר את השער, אלא כתב שראוי להחמיר. אך בנדון דידן שיש בכך צורך גדול, אין הכרח להחמיר¹¹.

וביחס לכלב נחיה של עיוור, אמר הגרש"ז אויערבך, שכיון שהוא עומד ומיוחד לשימוש כזה שצריכים לטלטלו, מסתבר שאינו מוקצה¹², והוא הדין לעניננו.

ועוד יש לצרף שבעל חיים זה דינו כמו תרופה, שהיא מוקצה מחמת גופה, ובכל זאת עבור חולה שמותר באותה תרופה בשבת היא אינה מוקצה¹³. כמובן, נצטרך

4. מ"ב, ש"ח ס"ק קמ"ו.

5. שו"ת מהר"ח אר"ז סו"ס פא.

6. שם סימן פב. [הובא להלכה בכף החיים סי' שח ס"ק קלה; יביע אומר חלק ה, סי' כו; ובשלמי יהודה בדיני מוקצה (הרב יהודה אריה הלשטוק, ירושלים, תש"ס), פרק יג סעיף יא. -- העורך]

7. שבת מה, ב ד"ה הכא.

8. ע"י שו"ת הרמ"א ס' קכה.

9. שו"ת הלכות קטנות, ח"א סי' מה.

10. מנחת שבת, סי' פח ס"ק י. [וראה שו"ע הרב סי' שח סע' עח שאסר לטלטל "אפילו עוף שראוי לצחק בו תינוק שבוכה". אמנם לא ציין לעוף המיוחד לכך אלא הראוי לכך, ואכמ"ל. -- העורך.]

11. יש להוסיף כי בספר קצות השולחן סי' קכא כתב לגבי המגדלים דגים קטנים בתוך כלי זכוכית עם מים לנוי ותכשיט שמסתבר שמותר לטלטל הכלי זכוכית עם הדגים שבתוכו, שכיון שעשויים לנוי ולקישוט הבית הוה ליה דבר שמלאכתו להיתר. בשו"ת יביע אומר ח"ה סי' כו (הובא בשלמי יהודה, יג, יא), השיג עליו שאין קולא זו עיקר לדינא, מאחר שפוסקים להלכה כהרא"ש בדין עופות המצפצפים כנ"ל; וכן פסק בספר אז נדברו ח"ט סי' כז. וכתב על זה הרב חיים פנחס שיינברג, ראש ישיבת תורה אור (הובא בקונטרס בעניני מוקצה סי' כה, המודפס בסוף ספר שלמי יהודה), כי לדעתו "אין זו השגה, כי יש לומר שמין זה של דגים שהם דגי זהב – מין מיוחד שאינם עשויים אלא ליופי ולשמנון, והם בכלי מיוחד לצורך זה, יש על זה דין של שאר כלים המיוחדים לשאר תשמישים, ומה לי תשמיש אחר או תשמיש של שמירת דגים בתוכם." עכ"ל. -- העורך.

12. שמירת שבת כהלכתה פי"ח הערה סב.

13. מנחת שבת סי' פח ס"ק ט"ז.

להוכיח שעצם הטיפול בה בשבת מותר, שהרי תרופה אינה מותרת לכל אחד אלא לחולה. אף על פי כן, תרופה שהיא גם מזון בריאים מותרת גם למי שאינו חולה אלא שיש לו מיחוש בעלמא¹⁴. ולעניננו הרי גם בריאים רגילים ללטף בעלי חיים.

ואם מדובר במטופל שטרם הגיע לבר מצוה, יש לצרף את שיטת הרשב"א והר"ן שכל שהוא לצורך הקטן, אף על פי שהגיע לחינוך, מאכילים אותו איסורין דרבנן אפילו בידים¹⁵.

סיכום:

מכל הסיבות האלה גם יחד, יש מקום להקל בלא חשש, לרחם על אותם ילדים מסכנים, לעשות עימם חסד ולרפא אותם באופנים אלה.

מקור: אסיא סה-סו, עמ' 69-71, 1999

14. שר"ע אר"ח שכת לז.
15. ריש פרק יום הכיפורים.